

AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ MAHIYYƏTLİ EL ADƏTLƏRİ

Açar sözlər: təbiət, adət, əhali, bayram, heyvan

Məqalədə ekoloji mahiyyətli və çox faydalı el adətlərindən, heyvanlar aləminin qorunmasında onların əhəmiyyətindən bəhs olunur.

Yaranması və formalaşma tarixi yüz illiklərlə ölçülən Azərbaycan el adətləri əhalinin təbiətə münasibətində böyük pozitiv təsir qüvvəsinə malikdir. Təbiətə dair əhalinin adətləri uzun müddət təcrübədə sınaqdan çıxarıldığı üçün düzgün və faydalı olur. Azərbaycanın el adətləri göstərir ki, təbiətdə bir sıra bitki və heyvan növlərinin qorunub saxlanması və ya yox edilməsi el adətləri ilə əlaqədar olmuşdur. Ata-babalarımız zərərli heyvanlara qarşı mübarizə aparmağı savab, faydalı növləri tələf etməyi isə günah buyurmuşlar. Onlar təbiəti qoruyub saxlamaq üçün müsəlman dininə bəslənən rəğbətdən də istifadə etmişlər. El adəti kimi formalaşmış bir sıra tədbirlər İslam dininin adından deyilmiş və geniş təbliğ edilmişdir. Günah sayılan hərəkətlərin sahibini xalq özü məzəmmətləmiş, bəzən onlara daha ağır cəza tələb etmişdir. Savab hesab edilən iş görənlər hər yerdə alqışlanmışlar. Təbiidir ki, belə şəraitdə hamı savab iş görməyə meyilli olmuşdur.

El adətlərinin təbiətə təsirinə dair əsas nəticə budur ki, adətlərin çoxu təbiət üçün faydalıdır və onları yaymaq lazımdır, köhnəlmiş adətləri isə əhaliyə açıqlayıb aradan qaldırmaq olar.

Elimizin çoxşaxəli fəaliyyət sahələrinə, zəngin çalarlara, müsbət təsir qüvvəsinə malik adət və ənənələri əhalinin düşüncəsində silinməz izlər buraxmışdır. Əsrlərlə yaradılaraq qorunub saxlanan el adətlərinin təbiətə təsir gücü onun dərin nüfuzedicilik qüvvəsindədir (3;9;10;14;16;19).

Azərbaycanda ekoloji mahiyyətli və çox qədim el adətlərindən biri Novruz bayramıdır. Yaranma tarixi min illərə gedib çıxan Novruz xalqımıza, doğma yurdumuza xas olan əziz bayramlarımızdandır. Novruz bayramında icra olunan bir sıra mərasimlər (Günəşi çağırmaq, dumanı qovmaq, qışı yola salma, yazı qarşılama və s.) var ki, onlarda ekoloji fikirlər açıq-aydın duyulmaqdadır. Bu bayramın gücü onun kütləvi xarakterli olmasındadır. Novruza qədər ağacların dibi bellənir (şumlanır), quru budaqlarını kəsib odun edirlər; bağların xəzəlini yığıb çürüdürlər; Novruzda atı, iti, ilanı və başqa heyvanları vurmazlar; Novruzda səməni göyərdərlər, taxıl və tərəvəz əkini də bu dövrdə başlanır, ot çalmağa tədarük görülür və s. (16;17; 18;19;21). Novruzda bütün canlılar əzizlənir, hətta ilanı öldürən məzəmmətlənir. Bu, müasir dildə desək, bütün bəşəriyyəti narahat edən bioloji müxtəlifliyin və onun genetik fondunun qorunub saxlanması deməkdir.

Çoxsaylı tədbirlərin araşdırılması göstərir ki, təbiət ünsürləri barədə əhalinin təsəvvürü düzgün, adətləri isə faydalı olur (9;10;14;15). Ata-babalarımız zərərli heyvanlarla mübarizə aparmağı savab, faydalı növləri tələf etməyi isə günah hesab etmişlər. Dini etiqada görə, günah sayılan hərəkətlərin sahibini xalq özü danlamış, bəzən ona daha ağır cəza tələb etmişdir. Savab hesab edilən işlərin səbəbkarları hər yerdə alqışlanmışlar (9;10;13;20;22). Təbiidir ki, belə şəraitdə hər kəs savab iş görməyə çalışır. Son nəticədə təbiət və onun komponentləri məhv edilməkdən qorunur.

Min dörd yüz ildən artıq bir dövrdə islamı qəbul edən azərbaycanlılar müsəlmançılığın

əxlaqi və ibrətamiz rəftar formalarını qəbul etməklə təbiətə qayğı göstərən insanlar olublar (19). Qurani-Kərimdə və digər dini qaynaqlarda təbiətə yalnız müsbət münasibət aşılır (23). Elə peyğəmbərimizin bütün fəaliyyəti canlıların qorunmasında bəşəriyyət üçün bir nümunə rolunu oynayır (22).

El arasında belə bir rəvayət yayılıb ki, Məhəmməd peyğəmbəri düşmənlərdən gizlətmək üçün dərin bir quyuya sallayıblar. Hörumçək dərhal həmin quyunun ağzına tor çəkib, qur-qur da onun üstündə yuva tikib, kürt yatmış, quyunu yoxlamağa gələn düşmənlər ona əhəmiyyət verməyib uzaqlaşmışlar. Sözsüz, bu rəvayət faydalı heyvan olan hörumçək və qur-qurun qorunmasına xidmət edir. Başqa bir rəvayətə görə, peyğəmbərlərdən birini düşmənlər yandıranda bülbül oraya dimdiyində su daşıyıb tökmüş, sərçə isə quru ot. Bu rəvayət, zərərli quş olan sərçə ilə mübarizə aparmaq və faydalı quş olan bülbülü qorumaq işində həssas psixoloji təsirə malikdir. El arasında belə bir fikir də var ki, guya maral, cüyür və ceyran imamların inəyidir; rəvayətə görə, imamlar düşməndən qaçıb təbiətdə gizlənən vaxtda bu heyvanların südü ilə qidalanmışlar.

Müsəlmançılıqda pişik öldürmək günah sayılır, xalqın inamına görə, kim pişik öldürsə, bundan böyük zərər çəkər. Hətta deyirlər ki, Məhəmməd peyğəmbər pişiyin belinə əlini çəkdiyi üçün pişik nə qədər hündürlükdən yerə düşsə də onun kürəyi heç vaxt yerə dəymir. Keçmişdə siçanlardan qorunmaq üçün pişik başlıca vasitə olduğundan onun qorunması vacib sayılıb. Elə atalarımızın «Pişikli evdə siçan olmaz» deyimini də yəqin bundan qaynaqlanıb. Belə ki, pişiyin hətta qoxusu belə kifayətdir ki, o evdə siçan olmasın.

Əhalinin inamına görə, qaranquş, bülbül, leylək, ala sığırçın (murad quşu), anqut və s. quşlar müqəddəs sayılır. Hər hansı bir quşun yuvasını dağıtmaq, kürülü balığı və balalı heyvanı ovlamaq günah hesab edilir. Bunlar qədimliyimizin yazılı nişanəsi, soy-kökümüzün təbiətə münasibətdə ibrətamiz nümunəsi olan «Avesta» qanunlar toplusunda, «Kitabi-Dədə Qorqud» və s. tarixi yaddaşlarda da öz əksini tapmışdır (6;8;9;16;17;18;19;20;21). Belə ki, Dədə Qorqud icmasında ova çıxan adamlar yaralı, balalı heyvanlara dəyməyib, balıqların kürütökmə vaxtında suya tor atmayıb və bu kimi müsbət rəftarı ilə təbiətə doğma münasibət bəsləmişlər.

Bir sıra nağıllar, rəvayətlər, atalar sözü və tapmacalar da istər onlar el adından deyilsin, istərsə də din adından, təbiətin qorunmasında çox əhəmiyyətlidir. Məsələn, «Kəsildi ağaclar, dağıldı quşlar», «Yüz dərənin qabağını bir tərək kəsər», «At minəndə vərəm olmaz», «Süd verən inəyi kəsməzlər», «El arasında it qulağı kəsməzlər», «Bülbülə kol dibi qızıl qəfəsdən yaxşıdır», «Bəsləsən atlaz olar tut yarpağından», «Bağa bax üzüm olsun, yeməyə üzün olsun», «Davalı yerdə ot bitməz», «Ağaclı kəndi sel aparmaz», «Barlı ağac kəsilməz», «Şah tut-bal, xar tut-qan», «Yaşılıq abadlığın aynasıdır», «Torpağa tər verən zər götürər» və s. Göründüyü kimi, ataların sözünə çevrilmiş bu hikmətli kəlamlar əslində təbiətin (heyvanların və bitkilərin) qorunmasına yönəlmiş bir şüar, bir çağırışdır (2;14).

Bəzi adamlar yarasanı pis tanıyırlar. Ancaq azərbaycanlılar hesab edir ki, hər hansı bir həyətdə yarasa görünməsi gələcək xoşbəxtliyə işarədir. Quruqurbağası ilə bağlı belə bir fikir yayılıb ki, guya kim qurbağaya əl vursa, onun əlinə ziyil düşər (təbii ki, belə yanlış fikirlər əhalinin vəhşi heyvanları pis tanımasından irəli gəlir, amma digər tərəfdən konkret növün qorunmasında böyük rol oynayır).

İndi də heyvanların yeməli hesab edilib-edilməməsi adətlərinə nəzər yetirək: Fransada qurbağa əti ləzzətli hesab edilir. Orada təbii halda yaşayan qurbağa tükəndiyindən, xüsusi qurbağa fermaları inkişaf etdirilir. Almaniyada tənək ilbizi delikates kimi yeyilir. Ancaq bizdə bu

heyvanların hər ikisi (göl qurbağası və tənək ilbizi) kənd təsərrüfatı üçün zərərli hesab olunur (3;10;12).

Azərbaycanda dırnaqlı heyvanların 8 növü yayılıb (1). Onlardan çöl donuzunun ətini son illərə qədər çox adam yemirdi. Ona görə çöl donuzunun təbii ehtiyatı çox yerdə normal halda qalıb. Bu aydın göstərir ki, təbiətdə çöl donuzunun çox, digər dırnaqlı heyvanların isə az olması əhalinin həmin heyvanlara münasibətilə bağlıdır (3;9;10). Başqa bir misal, Kür-Araz ovalığının mərkəzi rayonlarında qur-qur ovlamaq günah sayılır, Lənkəran-Astara bölgəsində isə o, tez-tez ovlanır. Ona görə Lənkəran-Astarada bu quşlar kolluqların gizli yerlərində, Kür-Araz ovalığında isə bağlarda, hətta ev toyuqları gecələyən ağaclarda yuva tikirlər.

Maraqlıdır ki, azərbaycanlılar parabizənləri qoruyurlar, hətta kiçik yaşlı uşaqlar parabizəni görəndə xüsusi nəğmə oxuyub, onu uçurmağa çalışırlar. Bu aydın göstərir ki, parabizənin faydalı cücü olmasını azərbaycanlılar çox qədimlərdən bilmişlər.

Azərbaycanın quraq rayonlarında qəbir daşları üstündə kasa formalı bir-iki çuxur oymaq savab hesab edilir. Bu adəti əsasən Mildə, Muğanda və Qobustanda köhnə qəbirlər üstündə görmək olar. Həmin qəbir daşı «kasalarında» yağış suyu yığılıb bir neçə gün qalır, heyvanlar onu içir və orada dəfn edilmiş adamın ehsanı hesab edilir (9;10).

Azərbaycanın quraq rayonları (Kür-Araz və Alazan-Həftəran vadisi, Gəncə çözü, Qobustan, Naxçıvan və s.) keçmişdə seyrək meşələrlə örtülü olub. İndi o meşələrin yerində başlıca olaraq müqəddəs ocaq (pir) hesab edilən tək-tək ağaclar və pöhrəliklər qalıb. Həmin ərazidə yaşayan yaşlı nəslin təsəvvürünə görə, hər hansı bir ağacın əsas orta budağını kəsmək günahdır.

Azərbaycanda torpağa qaynar su tökən adamı əhali məzəmmətləyir. Bu adət torpağın mikrofaunasını qorumaq deməkdir.

Elimizin faydalı adətlərilə bərabər yanlış müşahidə və hissiyyatlara əsasən yaranmış adətləri də var. Məsələn, bayquş evləri xaraba qoyan, bədbəxtlik gətirən quş hesab edilir. Halbuki o, siçanla və digər gəmiricilərlə yemlənən çox faydalı quşdur. Başqa səbəbdən sahibsiz qalmış xarabalıqlar bayquş üçün yaxşı yaşayış yeridir. XVIII əsrdə tüfəng icad edildikdən sonra ovçular yırtıcı quşları özlərinin rəqibi hesab edib, onlarla mübarizəyə başlayıblar. Lakin, XIX yüzillikdə, Azərbaycanda isə 1960-cı illərdən sonra məlum oldu ki, yırtıcı quşlar heyvanlar aləminin təbii seçməsində və təkamülündə fəal iştirak etməklə, təbii sanitar rolu oynamaqla, ekoloji sistemdə yüksək qənimət səviyyəsi təşkil etməklə, siçanabənzər gəmiriciləri tələf edib onların kütləvi çoxalmasının qarşısını almaqla və başqa bioloji xüsusiyyətləri ilə canlı təbiət üçün vacibdir və insan üçün faydalıdır. Atalarımız: «Qarğa zibilliyə qonar» deyimini əbəs yerə yaratmamışlar (2;10;13;14). Məlum olduğu kimi, qarğa yem xarakterinə görə polifaq (müxtəlif tərkibli yem yeyən) sanitar quşdur. Ona görə qarğanın zibilliyə qonub ərzaq qalıqları axtarması adi haldır. Əslində qarğa sərçəkimilərə aiddir. Yırtıcılara qohum olmasa da yem xarakterinə görə yırtıcılıq etdiyi vaxtlar da olur. Çalağan da qarğa kimi zibillikdə olan ərzaq qalığı, məhsul tullantısı və leşlə yemlənməyi xoşlayır. Ona görə bəzi adamlar çalağandan və boz qarğadan iyrənirlər. Lakin çox təəssüf ki, əhalinin bir qismi yırtıcı quşları hələ də tələf edirlər. Hətta avam adamlar arasında belə bir fikir var ki, guya kim qarğa və çalağan beyni yesə, o dəli olar (10).

İlanlara və başqa sürünənlərə münasibət köhnəlib. Bəzi adamlar koramalı və başqa kərtənkələri zəhərli hesab edirlər. Guya ilana zəhər verən məhz kərtənkələdir. El arasında çox geniş yayılan «İlanın ağına da lənət, qarasına da» deyimi bəlkə də elə bu fikirdən yaranıb. Doğrudur, ilan kərtənkələdən əmələ gəlib. Onun təkamülündə ayaqlar öz əhəmiyyətini itirdikcə

bədən uzanmışdır. Lakin heç bir kərtənkələ heç bir ilana zəhər vermir, verə də bilməz. Onların hər ikisi həşəratla, siçanlarla və digər gəmiricilərlə yemləndikləri üçün faydalı heyvanlardır. Onları tələf etməyin heç bir elmi əsası yoxdur. Hətta qorxulu ilan olan gürzəni də tələf etmək olmaz. Çünki indiki dövrdə ilan zəhərindən bir sıra xəstəlikləri müalicə etmək üçün çox dəyərli dərmanlar istehsal edilir. Lakin gələcəkdə hansı sağalmaz xəstəliklərin müalicəsində ilan zəhərindən istifadə ediləcəyini heç kim bilmir (10;12;13;14).

Belə misallar çoxdur və bizim əsas nəticəmiz budur ki, təbiətin qorunması üçün əhəmiyyətli olan el adətlərindən faydalı olanlarını hamılıqla yaymaq, zərərli və vaxtı keçənlərini isə aradan qaldırmaq lazımdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycanın heyvanlar aləmi, III - cü cild (onurğalılar) // Bakı, «Elm», 2004, 620 s.
2. Atalar sözü (toplayanı Əbülqasım Hüseynzadə) // Bakı, «Azərnəşr», 1949,1956, 1981, 1986.
3. Əliyeva R.A., Mustafayev Q.T., Hacıyeva S.R. Ekologiyanın əsasları (ali məktəblər üçün dərs vəsaiti) // Bakı, «BDU nəşriyyatı», 2006, 536 s.
4. Bağırov H. İlham Əliyevin uğurlu ekoloji siyasəti // Bakı, «Şərqi Qərb», 2008, 400 s.
5. Bünyadov Z.M., Məmmədaliyev V.M. Qurani-Kərim // Bakı, «Çıraq», 2004, 680 s.
6. Kitabı-Dədə Qorqud Ensiklopediyası. 2 cildə, I- ci cild // Bakı, «Yeni Nəşrlər Evi» , 2000.
7. Məmmədaliyev V.M. Quran və elm // Bakı, «Qismət», 2006, 128 s.
8. Məmmədov A.T., Mustafayev Q.T. «Kitabi - Dədə Qorqud» dastanında təbiətə münasibət (birinci məlumat) // Akademik Abdulla Qarayevin anadan olmasının 100 illik yubileyinə həsr olunmuş «XXI əsrdə biologiyanın aktual problemləri» mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı, BDU, 2010, s. 153-155.
9. Məmmədov A.T., Mustafayev Q.T., Qasımsadə M.Ə. «Avesta» qanunlar toplusunda və «Kitabi - Dədə Qorqud» dastanında təbiətə münasibət//Bakı, BDU-nun elmi xəbərləri,təbiət elmləri seriyası, 2010, № 2.
10. Mustafayev Q.T. Təbiətin qorunması (dərs vəsaiti) // Bakı, «ADU nəşriyyatı», 1970, 194 s.
11. Mustafayev Q.T. Ekologiyadan konspekt (dərs vəsaiti) // Bakı, Ekokomitə, 1993, 204 s.
12. Mustafayev Q.T. İnsanın ekologiyası // Bakı, «BDU nəşriyyatı», 1999, 197 s.
13. Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Həyat və poeziya // Bakı, «MBM» , 2006, 544 s.
14. Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Ataların sözü – Xalqın gözü // Bakı, «Təknur», 2008, 303 s.
15. Mustafayev Q.T. Əməl – güzgüdür // Bakı, «Sabah», 2009, 383 s.
16. Mustafaev Q.T., Mamedov A.T. «Gkoloqiə» do gkoloqii v Azerbaydjane (naçalğnie svedeniə)// Fundamentalğnie nauki i praktika, sbornik nauçnix rabot s materialami trudov 2-oy mejdunarodnoy telekonferenüii, Tomsk, 2010, tom 1, № 3, s. 40-45.
17. Nəbiyev A. Novruz (toplu) // Bakı, «Yazıçı», 1989, 128 s.
18. Nəbiyev A. İlaxır çərşənbələr //Bakı, «Azərnəşr», 1992, 62 s.
19. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. 2 cildə, I - ci cild // Bakı, «Çıraq», 2009, 640 s.
20. Qasımsadə F.F. «Avesta»dan bu günədək // Bakı, «Bilik», 1982, 52 s.
21. Qasımsadə F.F. Novruz – bahar bayramı //Bakı, 1989, 62 s.
22. Qüdrətov O., Qüdrətov N. Məhəmməd peyğəmbər: həyatı və kəlamları // Bakı, 1990, 174 s.
23. Paşazadə A. Qafqazda İslam // Bakı, «Azərnəşr»,1991, 242 s.

Анар Мамедов
Бакинский Государственный Университет (Азербайджан)

НАРОДНЫЕ ОБЫЧАИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о полезных в экологическом отношении народных обычаях, о значении этих обычаев в охране животного мира.

Имеющие тысячелетнюю историю азербайджанские народные обычаи обладают огромной позитивной силой воздействия в отношении природы. Относящиеся к природе обычаи населения верны и полезны, т.к. прошли длительное испытание на практике. Народные обычаи Азербайджана показывают, что сохранение или исчезновение ряда животных и растений было связано с народными обычаями. Наши предки боролись против вредных животных, а уничтожение полезных видов считалось грехом. Для защиты природы они использовали и положительное отношение к мусульманской религии. Сформировавшиеся как народные некоторые обычаи преподносились и широко пропагандировались под прикрытием Ислама. Народ корил, а иногда и требовал более жесткого наказания для тех, кто совершал считающиеся грехом поступки в отношении природы. Естественно, в такой обстановке многие склонялись к благородным поступкам.

Основной вывод по отношению к влиянию народных обычаев на природу заключается в том, что большинство обычаев полезны для природы и их необходимо распространять, а уже устаревшие можно разъяснить населению и устранить.

Ключевые слова: природа, обычай, население, праздник, животное

Anar Mamedov
Baku State University (Azerbaijan)

NATION'S TRADITIONS WITH ECOLOGICAL ESSENCE IN AZERBAIJAN

SUMMARY

The article deals with the useful nation's traditions with ecological essence and their importance in preserving wild nature.

The creation and formation of Azerbaijan nation's traditions with its hundreds years history have positive great influence of people towards nature. As the customs of nation towards nature have a long period of testing experience, they are right and useful. The nation's traditions of Azerbaijan show that protection of some kinds of plants and animals or their killing were connected with nation's customs. Our ancestors considered to struggle against harmful animals as right action, but destroying useful kinds as sin. For the protection of nature they also used respect for muslim religion.

Some actions formed as nation's custom was said by name of islam and was widely propagated. The actions of the owner of sin were blamed by people and sometimes they were sentenced to crime. The people who did right actions were everywhere praised. And it is natural that in this condition everybody wanted to do right actions.

The main result about influence of nation's customs towards nature is that the majority of customs is useful for nature and it is necessary to spread them and old customs must be explained to people and eliminate them.

Key words: nature, tradition, people, holiday, animal

– Bibliography –

- 1) Animal world of Azerbaijan, III volume, (vertebrals)/Baku, "Elm,2004, p.620 (az)
- 2)Proverbs (collector:Abulgasım Hüseyinzadeh) //Baku, "Azernashr",1949, 1956,1981,1986 (az)
- 3) Aliyeva R.A.,Mustafayev Q.T., Hacıyeva S.R. "The basis of ekology" (manual for high schools) // Baku, "Bsu publising",2006;p.536 (az)
- 4) Bağırov H. "İ.Aliyev's successful ekological policy" // Baku, "Sharg-Garb", 2008; p.400 (az)
- 5) Bünyadov Z.M., Mammadaliyev V.M. "Gurani-Karim" // Baku, "Chirag",2004; p.680 (az)
- 6) "Kitabi-Dada Gorgud Ensiklopediya", II volumes;I volume // Baku, "Yeni Nashrar Evi", 2000 (az)
- 7) Mammadaliyev V.M. "Koran and sciense" // Baku, "Gismat",2006; p.128 (az)
- 8) Mammadov A.T., Mustafayev G.T. "Attitude towards nature in the saga Kitabi-Dada Gorgud"(First information). The materials of Republican scientific Conferense dedicated to the 100-th anniversary of academican Abdullah Garayev on the theme of "The actual problems of biology in XXI century" // Baku, "Bsu publising", 2010; pgs.153-155 (az)
- 9) Mammadov A.T., Mustafayev G.T., Gasimzadeh M.A. "The attitude towards nature in "Avesta" rules collection and in "Kitabi-Dada Gorgud" saga // Baku, "Scientific news of Bsu", the series of nature sciences; 2010; №2 (az)
- 10) Mustafayev G.T. "Protection of nature" (manual) // Baku,"Asu publication",1999; p:197 (az)
- 11) Mustafayev G.T. "Conspect from Ekology" (manual) // Baku, Echocommittee",1993; p:204 (az)
- 12) Mustafayev G.T. " The ekology of human" (manual) // Baku, "Bsu publication", 1999; p.197(az)
- 13) Mustafayev G.T., Mammadov A.T. "Life and poetry" // Baku, "MBM", 2006;p.544(az)
- 14) Mustafayev G.T., Mammadov A.T. "Proverbs-Public opinion" // Baku, "Taknur", 2008;p.303(az)
- 15) Mustafayev G.T. "Action is micror" // Baku, "Sabah", 2009;p.303 (az)
- 16) Mustafayev G.T., Mammadov A.T. "Ekology of Azerbaijan"(First information). // Fundamental sciences and practicl;collection of scientific work with the materials of work Of the 2-nd international teleconference", Tomsk, 2010; volume 1; p.p.40-45 (rus)
- 17) Nabiliev A. "Novruz" (collection) // // Baku, "Yazıçı", 1989;p.128 (az)
- 18) Nabiliev A. "The last wednesdays" // // Baku, "Azernashr", 1992;p.62 (az)
- 19) Nabiliev A. "Azerbaijan folk literature" in 2 volumes; 1-th volume // Baku, "Chirag", 2009;p.640 (az)
- 20) Gasimzadeh F.F. "From Avesta" till today"// Baku, "Bilik", 1982;p.52 (az)
- 21) Gasimzadeh F.F. "Novruz-spring holiday"// Baku, "Bilik", 1989;p.62 (az)
- 22) Gudratov G., Gudratov N. "Prophet Muhammad": hiss life and sayigs // Baku, 1970;p.174 (az)
- 23) Pashazadeh A. "İslam in Caucasus" // Baku, "Azernashr",1991;p.242 (az)